

DEME Péter

Múzeumok a változó világban

A Magyar Levéltárosok Egyesülete részéről felkérést kaptam, hogy a 2017. évi vándorgyűlésen (Miskolc, július 10–12.), a plenáris ülésen tartsak előadást *Múzeumok a változó világban* címmel. Ez a megtisztelő meghívás indított arra, hogy részletesebben megfogalmazzam, hogyan látom a változó világ hatására változott és változó hazai múzeumi szférát. Megközelítem és áttekintésem óhatatlanul szubjektív, hiszen az utóbbi harminc esztendőben valamilyen formában részese, némelykor aktív alakítója voltam ennek a folyamatnak.

I.

Talán nem érdektelen néhány, részben igencsak történetinek nevezhető definícióval kezdeni.¹ Mi is hát a múzeum? Az 1916-ban megjelent *Révai Nagy Lexikona* szerint „közérdekű s tudományos, kulturális vagy művészeti szempontból értékes tárgyak gyűjteményének állandó kiállítása. (...) A szorosabb értelemben vett múzeumok eredete a középkor végére esik s történetük nyomon követi a gyűjtését.”² Az 1967-es *Művészeti lexikonban* ez olvasható: „a kultúra valamely területéről való, megőrzésre méltó tárgyak gyűjtésével és őrzésével foglalkozó, azokat tudományosan feldolgozó és kiállító intézmény. (...) A 19. században a múzeumok nagy fellendülésnek indultak. (...) A jelentősebb magyar múzeumok nagyrészt a 19. sz. végén jöttek létre.”³ Az ezzel szinte egy időben megjelent *Kislexikon* lakonikus tömörséggel ennyit írt: „kulturális értéket képviselő régi tárgyak gyűjtő- és bemutató helye.”⁴ Évtizedekkel később a *Magyar Nagylexikon* körültekintőbben fogalmazott: „tárgyi emlékeket (történeti, kulturális, tudományos stb.) őrző és bemutató intézmény; nyilvános művészeti és/vagy tudományos gyűjtemények, valamint az azoknak otthont adó épületek 17–18. században elterjedt neve.”⁵

Az 1946-ban létrehozott Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (International Council of Museums) jelenleg is érvényes definíciója szerint „A múzeum profitra nem törekvő, a társadalom és fejlődése szolgálatában álló, a köz számára nyitott állandó intézmény, amely az emberek és környezetük anyagi és szellemi bizonyítékait gyűjti, megőrzi, kutatja, közvetíti és kiállítja tudományos, közművelődési és szórakoztató céllal.”⁶ Ehhez sokban közelít Giovanni Pinna megfogalmazása, aki André Malraux nyomán („a múzeum az emberiség legemelkedettebb gondolatai összegzésének egyike”) ezt vallja: „a múzeum az emberiség találkozóhelye, kollektív emlékezet, egy-egy közösség megnyilvánulásának színtere, ahol az adott közösség hétköznapi és szellemi életének története, kulturális életrealitása, valamint az a képessége tükröződik, amellyel történelmi múltját saját kora valóságához tudja kapcsolni.”⁷

Napjainkhoz közelítve lássuk először a hatályos múzeumi törvény definícióját: „A múzeum a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény,

amely a kulturális javakat és a szellemi kulturális örökség elemeit tudományos, örökségvédelmi, oktatási és ismeretátadási céllal gyűjti, megőrzi, feldolgozza, kutatja és kiállítja, továbbá egyéb formákban közzé teszi. Tevékenységével elősegíti a természeti, társadalmi, művészeti, kulturális és tudományos összefüggések kutatását, megértését, nyomon követi azok jelenkori változásait és folytonos művelődésre ösztönöz.”⁸ Korunk leggyakrabban használt lexikona, a *Wikipédia* magyar változata ugyanezt a meghatározást hirdeti.⁹ Az angol nyelvű *Wikipédia* pedig ezt írja: „A múzeum műtárgyak és más, művészeti, kulturális, történeti vagy tudományos fontossággal bíró objektumok gyűjteményét gondozó (megőrző) intézmény. Számos múzeum állandó vagy időszakos kiállításon teszi hozzáférhetővé a nagyközönség számára ezeket a tárgyakat. A múzeumoknak különböző céljai vannak, a kutatók és specialisták szolgálatától a nagyközönség szolgálatáig. Ezen a téren egyre inkább az utóbbi kerül előtérbe. A 2010-es években, az információ digitalizálásának folyamatos felgyorsulása, valamint a digitális információ tárolási kapacitásának növekedése nyomán a múzeumok hagyományos modellje (a háromdimenziós tárgyak hagyományos, statikus „gyűjtemények gyűjteménye” formája) kitágul, magába foglalva a virtuális kiállításokat és a gyűjteményi tárgyak nagyfelbontású képét, hogy a látogatók az Internet segítségével bárhol olvashassák, tanulmányozhassák és kutathassák azokat.”¹⁰

Nyilván lehetne még szaporítani a definíciós kísérleteket, de talán ennyiből is kiderül, milyen nagy és mély változásokon ment át az elmúlt kétszáz évben a múzeumok világa és a róluk kialakult kép, mennyire felgyorsult az utóbbi néhány évben, évtizedben ez a folyamat. A világ változásához való alkalmazkodás elkerülhetetlenségét már a 19. és 20. század fordulóján Hamburgban tevékenykedő német múzeumi szakember, Alfred Lichtwark megfogalmazta. Szerinte ugyanis „Mindaddig, amíg a múzeumok kővé nem dermednek, változásokon kell keresztül menniük. Minden nemzedék új feladatokat fog számukra adni.”¹¹

Ennek a gondolatnak a szellemében törekszem az alábbiakban végiggondolni, milyen jelentős változások mentek-mennek végbe a muzeális intézmények munkájában, mindennapjaiban, az itt dolgozók gondolkodásában az elmúlt mintegy négy évtizedben.

II.

Kezdjük azzal, hogy az érdemi változások folyamata a hetvenes években, a közművelődési párhatározattal (1974) és a közművelődési törvénnyel (1976), illetve ezek előkészítésével kezdődött.¹² Egyre több múzeumban, muzeális intézményben alkalmaztak közművelődéssel foglalkozó szakembert, a nagyobb intézményekben önálló közművelődési osztályok alakultak. A folyamat természetesen lassú volt és ellentmondásos. Egyrészt a központi elvárás mellett központi forrás csak korlátozottan állt rendelkezésre, másrészt az intézményekben is elég jelentős ellenérzés (hogy ne mondjuk ellenállás) volt tapasztalható. Ez utóbbi alapja az a meggyőződés volt, ami az 1968-as *Kislexikon* meghatározásával esik egybe, vagyis hogy a múzeum „kulturális értéket képviselő régi tárgyak gyűjtő- és bemutató helye”, ahol tehát nem kell mindenféle „bohóckodás”, rendezvény, a múzeum nem művház stb.

Aztán, mint az esetek többségében, itt is kiderült, hogy a múzeumi közművelődés terén tevékenykedők (azok is, akik már korábban is aktívak voltak e téren és azok is, akik ezekben az években kerültek muzeális intézménybe) megértették a gyűjtéssel, megőrzéssel, feldolgozással kapcsolatos munka sajátosságait, tudták közvetíteni ezek eredményeit, elsősorban a kiállításokhoz kapcsolódva. Az 1980-as évek második felére a kisebb intézményekben már a szakmai munka szerves, nélkülözhetetlen részévé vált ez a terület, de a nagyobb, megyei és országos múzeumokban is túllépte a megtűrt kategóriát.

III.

Az 1980-as évek végén újabb nagy változás vette kezdetét, amely mintegy tíz esztendő alatt jelentősen átalakította a muzeális intézmények és a helyi közösségek, illetve a látogatóközönség viszonyát. Megjelent a marketing és a public relations fogalma, eszköztársa. Jellemző, hogy az első, saját szervezésben tartott múzeumi marketing tanfolyamot már 1991-ben megszervezték az igényt felismerők.

Ennek megint legalább két oka volt. Az egyik külső: a nálunk ezen a téren (is) előbbre járó országokban, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában ekkor már jelentős teret hódítottak ezek az eszközök a múzeumok működésében. A másikat belső (hazai és egyben intézményen belüli) oknak nevezhetjük. A rendszerváltozásnak nevezett folyamatban, összefüggésben a fenntartók körében bekövetkező változásokkal, fokozatosan (néha pedig hirtelen és eklektikusan) csökkent a kulturális intézmények, köztük a múzeumok működtetésére, fenntartására fordítható forrás. (Egyértelműbben fogalmazva: a korábnál is erősebben érvényesült a költségvetési maradék-elv, vagyis annyit fordítottak e területekre, amennyi maradt.) Tarthatatlanná vált az a korábbi évtizedekben többé-kevésbé bevált érv, amely szerint a közgyűjtemények a társadalom számára fontos és nélkülözhetetlen feladatot látnak el, így tehát az államnak vagy a társadalom más képviselői szervezetének kötelessége a fenntartás, a finanszírozás. Ezt nyíltan ugyan soha senki nem vonta kétségbe, de egyre nyilvánvalóbb lett, hogy kizárólag ezzel az érveléssel nem lehet megszerezni a fenntartáshoz szükséges forrásokat. Más eszközök után kellett tehát nézni, amelyekkel a fenntartó és a helyi közösség is meggyőzhető volt arról, szüksége, szükségük van a közgyűjteményekre, így a múzeumokra is. Ezek ugyanis nem csupán a múlt bizonyítékait, tárgyi (és szellemi) hagyatékát gyűjtik, őrzik, feldolgozzák és közzéteszik, hanem hasznos és érdekes programokat kínálnak a szabadidő eltöltéséhez is. A megújuló, vonzóbbá tett kiállításokat, a kapcsolódó rendezvényeket pedig ismertté kellett tenni mindazok körében, akik bármilyen formában hatással lehettek a finanszírozásra kötelezett állami-önkormányzati szervezetekre.

E felismerés terjedésével párhuzamosan egyre erőteljesebben megfogalmazódott az igény egy szakmai civil szervezet létrehozására. Több éven át tartó vita, hosszas és ellentmondásoktól sem mentes előkészítő munkát követően 1990 végén megalakult, majd a következő év tavaszán be is jegyezték a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesületet.¹³ Szinte ezzel párhuzamosan, sőt időben kissé megelőzve, létrehozták a Magyar Múzeumok Szövetségét, az intézmények, vagy inkább vezetőik szervezetét. Ez utóbbi néhány év után lényegében megszűnt ugyan, de – mint arra később utalok – a szakterületen azután több érdekképviseleti szervezet is alakult. További négy évbe telt, mire elindulhatott a szakma és az érdeklődők folyóirata, a *Magyar Múzeumok*. A Pulszky Társaság kiadásában a lap 1995-től 2007-ig negyedévente, 2008-ban hat alkalommal jelent meg, 2009 óta pedig elektronikus folyóiratként olvasható napi frissítéssel.¹⁴

Az itt érintett folyamatok kölcsönhatásban voltak a ma már egyre ritkábban emlegetett, pedig a múzeumi területen jelentős hatással járó holland-magyar együttműködéssel, amely a holland fél kezdeményezésére indult 1993-ban, a két ország kulturális tárcájának támogatásával. A Pulszky Társaság és a Museumvereniging szervezésében mintegy fél tucatnyor jártak magyar múzeumi vezetők és szakemberek tapasztalatcserén Hollandiában, s majdnem tucatnyi 3-4 napos képzést tartottunk az akkori fiatalabb generáció (40 évesek és fiatalabbak) mintegy 100 képviselőjének a múzeumi menedzsment témakörében Magyarországon. Az így szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalatokat a múzeum mint intézmény vezetéséről, menedzseléséről, az egyes részterületek kezeléséről sokan hasznosították, hasznosítják közülük a mai napig is. Minden valószínűség szerint abban is fontos szerepe volt ennek a program-

nak, hogy 2006-ban a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum keretében minisztériumi kezdeményezésre létrejött a Múzeumi Oktatási és Képzési Központ (2015-től Oktatási és Módszertani Központ). Az ottani akkreditált képzési formák tartalmilag sok elemükben támaszkodnak az együttműködés során megismert, megtanult módszerekre, eszközökre, tapasztalatokra.

Ugyancsak az 1990-es évek „terméke” a *Múzeumok Majálisa* (1996 óta), amelynek az volt az alapvető célja, hogy a hazai muzeális intézményeket népszerűsítse, kínálatukat megismertesse a nagyközönséggel. Ugyanezt a célt szolgálja az 1997 óta immár a szakma határain túl is általánosabb ismertségre szert tett *Az év múzeuma* pályázat.

S végül kiemelkedő jelentősége volt a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvénynek. Előkészítésében a szakma szervezetei, különösen a Közművelődési és Közgyűteményi Dolgozók Szakszervezete fontos és érdemi szerepet játszottak. Sajnálatos, hogy – miként sok más esetben is történt – a megszületett jogszabály több ponton is jelentősen eltért a konszenzussal kidolgozott és betervezett változattól. Arról nem is beszélve, hányszor módosították azóta...

IV.

A harmadik évezred első másfél évtizedében folytatódott, sőt felgyorsult a hazai muzeális intézmények változása. 2002-ben a múzeumi szakma, jelentős mértékben a Pulszky Társaság szervezésében, több programmal is megemlékezett a Magyar Nemzeti Múzeum (egyben a Magyar Természettudományi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár) alapításának 200. évfordulójáról. Februárban az OSZK-ban nyílt meg a *Műzsák kertje. A magyar múzeumok születése* című kiállítás, amelynek katalógusa is megjelent, igaz, már a tárlat bezárása után. Októberben a Pulszky Társaság fiatal muzeológusok tagozata és a Tatabányai Múzeum háromnapos konferenciát rendezett *Múzeumaink ma és holnap* címmel. S a legnagyobb, leginkább maradandó eredmény a decemberben a Tarsoly Kiadónál megjelent *Magyar múzeumi arcképcsarnok*, amely minden bizonnyal a magyar múzeumügyben és -ügyért az első kétszáz évben tevékenykedők legteljesebb katalógusa.¹⁵

Nem hagyható említés nélkül, hogy ebben az esztendőben alakult meg a Magyarországi Tájházak Szövetsége, azután 2004-ben a Megyei Múzeumi Igazgatóságok Szövetsége (ma Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége), majd 2005-ben az Országos Közgyűtemények Szövetsége. Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságával együtt ezek a terület országos hatáskörű szakmai szervezetei, amelyek hosszabb ideig egymás mellett, olykor – sajátos érdekeik mentén – egymás ellen működtek, de az utóbbi években, felismerve az együttes fellépés, az egyeztetés szükségességét, egyre inkább az együttműködés jellemzi tevékenységüket.

2003-ban a Pulszky Társaság két szakmai díjat alapított. A *Pulszky Ferenc-díj* a kiemelkedő szakmai életutat ismeri el, a *Pulszky Károly-díj* pedig olyan 40 év alatti szakembernek adományozható, aki valamely területen már jelentős eredményt mutatott fel. 2014-ben, a szervezet alapításában kiemelkedő szerepet játszó szakember emléke előtt tisztelegve, *Éri István-díjat* alapított a Társaság, amellyel a szakmai szervezetben végzett kiemelkedő tevékenységet díjazták. Ugyancsak 2003-as alapítású a *Műtárgyvédelemért – Balázs Ágnes-díj*, amelynek évenkénti odaítéléséről a Társaság műtárgyvédelmi tagozata dönt. 2005-ben a kis múzeumok tagozata alapította a szintén évente odaítélt *Poroszlai Ildikó emlékérmét*.

2003 azért is emlékezetes, mert ebben az évben bocsátotta szakmai vitára a kulturális kormányzat *A megújulás kényszere – múzeumi modernizáció* című stratégiai tervet, amelyet számos szakember bevonásával a kulturális-közgyűteményi adminisztrációba akkoriban bekevert kollégák dolgoztak ki. Ennek két fő célterülete volt. Az egyik a műtárgyállomány védel-

mének fejlesztése, amelynek érdekében múzeumi állományvédelmi programot indítottak és komoly szakmai összefogással, központi finanszírozással jelentős eredményeket értek el.¹⁶ A másik stratégiai cél a kulturális örökség széleskörűen és egyenlően hozzáférhetővé tétele volt. Ezt szolgálja az elavult állandó kiállítások megújítása, illetve újak létrehozása az önkormányzati múzeumokban, központi költségvetési támogatással. Ez lett közismertebb nevén az *Alfa-program* (2014-től *Kubinyi Ágoston Program*) a közgyűjteményi és közművelődési tevékenység sajátos szimbiózisát megvalósító intézmények, a múzeumok látogatóbarátságának elősegítése érdekében. Ugyancsak ebben az évben indult el központi, minisztériumi koordinációval a *Múzeumok Éjszakája* rendezvény, amely mára talán a terület legnagyobb, legtöbb embert megmozgató vállalkozásává vált. Mindenképpen pozitívként kell kiemelni, hogy – számos változtatás és módosítás mellett is – ezeket a programokat és finanszírozásukat a politikai változások ellenére sikerült megtartani.

Ugyanakkor az is érzékelhető volt, hogy a szakmai irányítást gyakorló minisztérium és a fenntartó önkormányzatok egyaránt az állandó kiállítások megújítását, korszerűsítését, friss és vonzó időszaki kiállítások rendezését és egyre több, elsősorban ezekhez kapcsolódó múzeum-pedagógiai, múzeumdrágógiai, közművelődési program kialakítását várják el az intézményektől. Ezt a tendenciát kívánta-kívánja elősegíteni a *Múzeumok Mindenkinek Program*, amelynek keretében 2006 óta szervezik meg sok-sok rendezvénnyel és a hagyományos múzeum-pedagógiai évnnyitóval a *Múzeumok Őszi Fesztiválját*.

A 2004 óta az Európai Unió támogatásával kiírt pályázatok is elsősorban a közvetlen környezet, a helyi közösség, az oktatás számára ajánlott programok kidolgozását és támogatását irányozták elő, s csak másodlagosan, olykor bújtatva volt mód a pályázó intézmény belső fejlesztésére, korszerűsítésére. Ma is több olyan EFOP- (Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív) programban vesznek részt a kulturális (köztük a muzeális) intézmények, amelyek kifejezetten a társadalmi hasznosság és a közoktatás fejlesztése érdekében nyújtanak forrásokat számukra. Így például a *Kulturális intézmények a köznevelés eredményességéért* című, 5 milliárd forintos kerettel gazdálkodó program célja, hogy a kulturális intézmények támogassák a nevelési-oktatási intézmények tanulóinak tanórán kívüli ismeret- és tudásgyarapításának fejlesztését, valamint ennek érdekében bővítsék a kulturális szolgáltatásokat, tevékenységeket és a programkínálatot. A 3 milliárd forintos keretet tartalmazó *Cselekvő közösségek, aktív közösségi szerepvállalás* című projekt átfogó célja a társadalmi aktivitás növelése, a fejlesztésbe bevont településeken a közösségi szerepvállalás erősítése, a települések önkormányzatai, kulturális intézményei és lakosai közötti kapcsolatok erősítése, az együttműködés kultúrájának magasabb szintre emelése. Ezen belül kiemelt cél, hogy a kulturális intézmények egyedi eszközeivel folyamatos szakmai-módszertani támogatást biztosítsanak a települések, kulturális intézményeik és civil szervezeteik számára társadalmi kohéziót erősítő, közösségfejlesztési folyamatok megvalósításához. *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* címmel 2017 február elején indult 2 milliárdos program, amelyben országos módszertani fejlesztés keretében a múzeumok és könyvtárak kiemelt figyelmet fordítanak az oktatási intézményekre, az aktív, valamint a leendő pedagógusokra és a diákokra. Szolgáltatásaikat oly módon fejlesztik, hogy az új társadalmi-gazdasági igényeket kiszolgáló oktatási intézmények tevékenységét a saját eszközeikkel, illetve a múzeumi és könyvtári szakemberek felkészítésével támogassák.

V.

Időben kissé visszalépve szólnom kell még a 2010-es évek elejéről. Időrendben arról, hogy széles körű egyeztetés és szakmai vita után a Pulszky Társaság közgyűlése 2011-ben megalapította *Az év kiállítása* díjat, amellyel a legeredetibb, magas színvonalon megvalósított,

korszerű kommunikációval és programokkal kísért kiállítást ismeri el. Ma már ez is eléggé ismertté vált a szélesebb közönség előtt. A következő évben, ugyancsak hosszú, érdemi előkészítő munka és sok eszmecsere után, az ICOM nemzetközileg ismert és korábban magyarra fordított Etikai Kódexét is alapul véve, a közgyűlés elfogadta a hazai szakma számára irányadó etikai kódexet.

2011 más szempontból is jelentős változásokat hozott. Megjelent a muzeális intézmények kiállításainak kedvezményes látogatására vonatkozó kormányrendelet módosítása. Miután ez a legjelentősebb közgyűjteményi szakmai szervezetek tagságához kötötte a kiállítások díjmentes látogatását, a Pulszky Társaság tagsági kártyát és elektronikus tagnyilvántartást vezetett be, emellett sikerült megújítani és naprakészen tartani honlapját (www.pulszky.hu), amelyen egyébként a jelen írásban említett dokumentumok és események közül is számos megtalálható. Havi hírlevelünk a tagokon kívül további több száz érdeklődőhöz eljut, szakmai rendezvényeink pedig jórészt a szakterületet érintő és érdeklő legfontosabb kérdéseket tűzik napirendre.

Ebben az időszakban intézményeink működési környezete is jelentősen módosult – többször is. Voltak összevonások az országos múzeumok körében, s ez az esetek jelentős részében – finoman fogalmazva – nem volt nehézségektől mentes folyamat. A vidéki intézmények sorsa sem volt könnyebb. Hiszen 2012-ben a megyei múzeumi szervezeteket (sok más intézménnyel együtt) az addigi fenntartók, a megyei önkormányzatok helyett a frissen létrehozott Megyei Intézményfenntartó Központok alá rendelték, majd, miután igen hamar kiderült, hogy ez a megoldás tarthatatlan, 2013-tól az ide tartozó muzeális intézmények többségét a helyi önkormányzatok kezelésébe adták. Általánosságban úgy is fogalmazhatunk, hogy viszakerültek oda, ahol létrehozták, alapították őket.

Ugyanakkor a kettős fenntartóváltással járó és hosszú ideig tartó bizonytalanság, a számtalan adminisztrációs és egyéb teher nagyon megnehezítette az életüket. Az pedig azóta is gondot okoz, hogy a fenntartóvá vált, de erre forrással többnyire nem rendelkező önkormányzatok közül számos nem vesz részt intézménye finanszírozásában, mások pedig a kulturális (sőt sokszor szociális és sport) intézmények szervezeti összevonását szorgalmazzák. Még szerencse, hogy a megyei hatókörű városi, valamint a területi és tematikus múzeumok a költségvetési törvényhez kapcsolódva (egyelőre) garantált központi forrást kapnak. És az is, hogy emellett – ha szűken mérve is, de – vannak megpályázható hazai és (egyelőre) európai fejlesztési források.

VI.

Ha megkíséreljük összefoglalni az eddigiekben vázolt, a muzeális intézmények léteben és működésében bekövetkezett változásokat, illetve a jelenlegi helyzetet, véleményem szerint az alábbi elemek a legfontosabbak.

1. Az intézményeknek olyan fenntartói vannak (állam, önkormányzat, egyház, néhány esetben alapítvány, egyesület vagy magánszemély), amelyek vagy akik többnyire fontosnak tartják létüket és működtetésüket. A vonatkozó 1997-es törvény – a számos esetben koherensnek egyáltalán nem mondható módon történt sok módosítás ellenére – alapvetően biztosítja fennmaradásukat, az éves költségvetési törvény kapcsán megszabott központi támogatással együtt. Súlyos gond azonban, hogy sem a fenntartói szerepben lévő önkormányzatok saját pénzügyi hozzájárulását, sem az említett központi forrás cél szerinti felhasználását nem ellenőrzi kellő mértékben és szigorúsággal a szakmai felügyeletet a jogszabály alapján ellátó minisztérium.

2. A központilag nyújtott és (ahol van) a helyi finanszírozás a tapasztalatok szerint vagy csak a bérekre elegendő, vagy jobb esetben éppen fedezi az alapkiadásokat. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy muzeális intézményeink kötelezően előírt és tényleges bevételei rendkí-

vül különböző mértékűek, függnek a mérettől, a földrajzi helyzettől, a régészeti feladatoktól és sok minden egyébtől is. Az arány a teljes költségvetés 15%-ától kb. 60%-áig terjed. Ez is oka és magyarázata, hogy nagyon sok a pályázat és szerencsére többségük eredményes és sikeres. Ki kell emelni a Nemzeti Kulturális Alap Múzeumi, majd Közgyűjtemények Kollégiuma támogató szerepét. Ezek többnyire nem nagy összegek, de nélkülük sok program, fejlesztés nem jöhetett volna létre. Nagy változás tehát a korábbi időszakokhoz képest, hogy az intézmények jelentős része megtanult jól pályázni, és megtanulta, hogyan tudja a szakmai és a közösségi-közönség szempontokat egyaránt érvényesítve a lehető leghasznosabban felhasználni az így szerzett forrást. És persze megtanulták a magyar (és EU-s) bürokrácia tolvajnyelvét is.

3. Rendkívül jelentős változás közepette vagyunk, ami a digitalizációt illeti. Nagyobb múzeumaink jórészt már a gyűjteményi anyag mintegy felét rögzítették elektronikusan, nagyobbbrészt belső használatra, de sok közülük a (virtuális) látogató számára is hozzáférhető. Kisebb intézményeinknél igen jelentős különbségek tapasztalhatók, ami nyilvánvalóan a vezető (és esetenként a fenntartó) érdeklődésével, hozzáértésével, szakértelmével és forrásszerző képességével is összefügg. A 2017 nyarán kormányhatározatban elfogadott Közgyűjtemények Digitalizálási Stratégiája remélhetőleg újabb lendületet és jelentős fejlődést hoz ezen a téren.¹⁷

4. A megújított és új kiállítások, akár az állandónak nevezettek (ami inkább csak néhány évet, egy évtizedet jelent ma már), akár az időszakiak, számos új, korszerű módszert és eszközt alkalmaznak, hogy vonzzák a látogatókat, felkeltsék és fenntartsák érdeklődésüket. Több esetben jól láthatók a nagyközönségnek szánt hirdetések is. Itt is nagyok a különbségek, de általános tendenciának tekinthető, hogy ma már alig-alig akad olyan intézményvezető vagy szakember, aki tiltakozna az ellen, hogy a múzeum, s főleg annak kiállítása attrakciót jelent. Speciális attrakciót persze, hiszen az alapot mégiscsak a gyűjteményi tárgy és a benne, mögötte rejlő ismeret jelenti. Ha nem így lenne, akkor nem sokban különbözne a múzeumi kiállítás más látványosságoktól.

5. Végül még valami. Eddig nem említettem, de évek óta alapvető probléma a bérhelyzet. A közalkalmazotti bértábla korszerűsítését, módosítását helyettesítő pótlék legjobb formájában sem lenne alkalmas és főleg elegendő a jelentős lemaradás behozására. Ráadásul azonban olyan mértékben csúsztak össze a bérek, hogy – számos kolléga beszámolója szerint – már alig van különbség a középfokú végzettségű kezdő és a tudományos minősítéssel rendelkező tapasztalt muzeológus fizetése között. Emellett 2017 első felében sok intézményvezető látta úgy, hogy év végén nem lesz miből működni, mert nem kapták meg teljes mértékben a kötelező illetményemelésekhez szükséges forrásokat. Ez alapvetően ugyan szakszervezeti érdekvédelmi kérdés, de a Pulszky Társaság, akárcsak a többi szakmai szervezet, nem hagyhatja szó nélkül. Már csak azért sem, mert egyre gyakrabban találkozunk azzal, hogy jó szakemberek hagyják el intézményeinket biztosabb és magasabb fizetésért.

*

Több mindenről nem tudtam szót ejteni ebben az egyébként is inkább csak vázlatos írásban. Például a kulturális alapellátás és az életpálya-modell kérdéséről, a régészet körül évek óta tartó, meglehetősen zavaros és sokszor következtetlen jogszabályalkotásról, a muzeális intézményekben őrzött műtárgyak kiadásának problémaköréről. De nem esett szó a nemzetközi, elsősorban európai kapcsolatok építéséről sem. Remélem, a legfontosabb változásokat és a tendenciákat sikerült felvillantanom. És ennek fényében nem alaptalan azt állítani, hogy Alfred Lichtwark e cikk elején idézett mondása ma is igaz: „Mindaddig, amíg a múzeumok kővé nem dermednek, változásokon kell keresztülmenniük. Minden nemzedék új feladatokat fog számukra adni.” A múzeumok Magyarországon is többnyire ennek megfelelően reagálnak a társadalmi változásokra.

Jegyzetek

- 1** Az ötletet köszönöm Zsigmond Gábornak, a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum tudományos főigazgató-helyettesének.
- 2** Révai Nagy Lexikona. XIV. kötet. Révai Testvérek Irodalmi Intézet, Budapest, 1916. 131. o.
- 3** Művészeti lexikon. Főszerkesztők: Zádor Anna és Genthon István. 3. kötet, L–Q. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 404–405. o.
- 4** Kislexikon. Szerkesztette: Ákos Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 613. o.
- 5** Magyar Nagylexikon. 13. kötet. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2001. 394. o.
- 6** A museum is a non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment. = <http://icom.museum/the-vision/museum-definition>. Megjegyzendő, hogy az ICOM évek óta dolgozik egy új, az utóbbi években bekövetkezett gyors és jelentős változásokkal lépést tartó múzeumi definíció kialakításán.
- 7** Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986. 73. o.
- 8** 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, 42.§ (1) bek.
- 9** <https://hu.wikipedia.org/wiki/Múzeum>
- 10** Saját fordítás; az eredeti szöveg: „A museum is an institution that cares for (conserves) a collection of artifacts and other objects of artistic, cultural, historical, or scientific importance. Many public museums make these items available for public viewing through exhibits that may be permanent or temporary. Museums have varying aims, ranging from serving researchers and specialists to serving the general public. The goal of serving researchers is increasingly shifting to serving the general public. As of the 2010s, the continuing acceleration in the digitization of information, combined with the increasing capacity of digital information storage, is causing the traditional model of museums (i.e. as static bricks-and-mortar „collections of collections” of three-dimensional specimens and artifacts) to expand to include virtual exhibits and high-resolution images of their collections that patrons can peruse, study, and explore from any place with Internet. = <https://en.wikipedia.org/wiki/Museum>
- 11** Az idézetért ugyancsak Zsigmond Gábornak mondok köszönetet.
- 12** Lásd: az MSZMP Központi Bizottságának határozata a közművelődés fejlesztésének feladatairól (1974. március 19–20.); valamint: 1976. évi V. törvény a közművelődésről.
- 13** Az előkészületek, szakmai viták, majd a megalakítás utáni első évek történéseit foglalja össze az alábbi kiadvány: Dokumentumok a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület létrejöttéről és 1991–1992. évi tevékenységéről. Budapest, 1993.
- 14** www.magyarmuzeumok.hu. Érdemes megjegyezni, hogy 2017-ben a Pulszky Társaság és az Arcanum Adatbázis Kft. együttműködésével megtörtént a folyóirat nyomtatott változatának digitalizálása.
- 15** Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerkesztő: Bodó Sándor – Viga Gyula. Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.
- 16** Az ezzel kapcsolatos információk ma is elérhetők: www.allomanyvedelem.hu
- 17** http://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/Kozgyujtemenyi%20Digitalizasi%20Strategia_2017-2025.pdf